

De deportatie van Napoleon naar Sint-Helena

'Sint-Helena, klein eilandje,' noteerde Napoleon als jonge luitenant in zijn aardrijkskundeschrift, niet wetende dat hij op 5 mei 1821, op 51-jarige leeftijd, in dit onherbergzame oord in de Atlantische Oceaan zou overlijden als de zwaarbewaakte 'gevangene van Europa'. **Jos Gabriëls** legt uit hoe de Franse keizer in 1815, na zijn nederlaag bij Waterloo, verkeerd gokte door zich als asielzoeker over te leveren aan de Britten.

Napoleon leek in 1814 veilig opgeborgen op het eilandje Elba voor de Toscaanse kust. Over dit minivorstendom mocht hij van de geallieerden als keizer regeren. Eind februari 1815 hield hij het er echter voor gezien en landde in Zuid-Frankrijk, vanwaar hij met een snel groeiende troepenmacht naar Parijs trok. Koning Lodewijk XVIII

Napoleon aan boord van de Bellefophon op de rede van Plymouth. Hij mag Engeland niet in. De Britse vlag, de Britse marinier met geweer en de Britse matroos met een touw om de arm verwijzen alle naar zijn gevangenschap (door Charles L. Eastlake, 1815, National Maritime Museum, Greenwich).

Spotprent uit juli 1815 op Bonapartes asielaanvraag. Het dubbelzinnige onderschrift luidt: 'Eindelijk brengt Bonaparte zijn plan tot uitvoering om in Engeland te landen'. De hertog van Wellington, de overwinnaar van Waterloo, brengt de geketende Napoleon aan land.

Staten te brengen in de realistische verwachting daar een veilig onderkomen te vinden.

Asielzoeker

In Rochefort zag Napoleon dat Britse oorlogsschepen de Franse kust nauwlettend in de gaten hielden. Terwijl de dagen verstreken, overwoog hij tal van ontsnappingsplannen, maar hij kon niet tot een besluit komen. Hij zag ervan af de blokkade met geweld te doorbreken. Ook wilde hij zichzelf de vernedering besparen om, verborgen in de lading van een vrachtschip, op zee door de Britten te worden ontdekt en gevangengenomen. Nee, zo liet hij zijn omgeving weten, als voormalig keizer wilde hij Frankrijk waardig en eervol verlaten.

Uiteindelijk kwam Napoleon tot de slotsom dat hij zich hoe dan ook tot Groot-Brittannië moest wenden en dit het beste kon doen in de vorm van een asiolverzoek. Zo schreef hij op 13 juli een brief aan de Prins-Regent (de latere koning George IV), die hij door twee vertrouwelingen aan de Britten liet overhandigen. 'Ik heb mijn politieke loopbaan beëindigd,' liet hij weten, 'en ik kom mij – naar het voorbeeld van Themistokles – neervlijen aan de haard van het Britse volk. Ik plaats mij onder de bescherming van zijn wetten.' De volgende dag begaf Napoleon zich met zijn gevolg aan boord van het Britse oorlogsschip Bellerophon. Hijzelf beschouwde deze stap nadrukkelijk niet als een overgave, maar als onderdeel van zijn asiolverzoek. In een instructie voor een van zijn onderhandelaars zette de ex-keizer uiteen hoe hij zich zijn verblijf in Engeland voorstelde. Hij zou hier incognito willen wonen op enige afstand van Londen in een landhuis dat groot en ruim genoeg was om er zijn gevolg in onder te brengen. Hij had er geen bezwaar tegen dat de regering hem een 'commissaris' zou toewijzen, maar deze moest dan een echte gentleman zijn en beslist geen bewaker. In het volstrekt irreële vertrouwen dat het kabinet in Londen zich edelmoedig tegenover zijn oude vijand zou opstellen, voer Napoleon vervolgens naar Zuid-Engeland. De Bellerophon kreeg op 26 juli als ankerplaats de rede van Plymouth toegewezen. Spoedig krioelde het er van bootjes vol nieuwsgierigen die een glimp van 'Boney' wilden opvangen.

vluchtte en vanaf 20 maart zat Napoleon weer op de troon. De mogendheden die op het Congres van Wenen beraadslaagden hoe de toekomst van Europa er na Napoleon uit moest zien, hadden al op 13 maart een plechtige verklaring uitgevaardigd, waarin ze vaststelden dat 'Bonaparte' een 'vijand en verstoorder van de rust in de wereld' was en daarom door de internationale gemeenschap vogelvrij werd verklaard. De geallieerde legers die vervolgens tegen hem in het veld werden gebracht, wisten hem op 18 juni bij Waterloo te verslaan.

Na deze nederlaag keerde de keizer ijlings terug naar Parijs, maar het werd hem snel duidelijk dat hij op te weinig steun onder de Franse politieke elite kon

rekenen om de strijd tegen de oprukkende geallieerden op eigen bodem voort te zetten. Op 22 juni tekende hij daarom de akte van abdicatie.

Door zijn troonsafstand werd Napoleon echter niet zonder meer een ambteloos Burger. Hij was immers al een vogelvrij-verklaarde buiten Frankrijk en zou dit, na de terugkeer van Lodewijk XVIII, weldra ook in eigen land zijn. De voorlopige regering die in afwachting hiervan in Parijs was gevormd, maande Napoleon daarom het land zo snel mogelijk te verlaten. Aangezien ook de geallieerde troepen snel naderbij kwamen, begaf hij zich naar de havenstad Rochefort. Hier lagen twee Franse marinefregatten gereed om hem met zijn getrouwen naar de Verenigde

Ingenieuze oplossing

Behalve Napoleon keken nu ook de geallieerde leiders vol verwachting naar Londen. Ze waren verheugd dat men de ordeverstoorder in handen had, hoewel geen van hen zich daadwerkelijk met diens toekomstig lot wenste te bemoeien. 'We moeten hem nu vasthouden,' liet de keizer van Oostenrijk weten, 'ikzelf wil me daarmee echter niet belasten. De Engelsen moeten hem maar opsluiten'. Dat trof, want de Britse regering wilde deze verantwoordelijkheid graag op zich nemen om er zeker van te zijn dat 'Elba' zich niet zou herhalen. Om Napoleon definitief te kunnen vastzetten, moest zij echter wel een passende juridische

grondslag vinden.

Eminente Britse juristen kwamen met een ingenieuze oplossing: de regering in Londen had Napoleon formeel nooit erkend als keizer, dus als soeverein van Frankrijk. Voor haar was hij hoogstens 'generaal Buonaparte', een militaire bevelhebber die zich aan hen had overgegeven, ook al ontkende Napoleon dit laatste ten stelligste. Hij was, met andere woorden, een krijgsgevangene. Volkenrechtelijk mocht men een krijgsgevangene echter niet vasthouden na het sluiten van de vrede. Daarom redeneerden de juristen dat de geallieerden in maart 1815 de oorlog nadrukkelijk hadden verklaard aan Napoleon en niet aan Frankrijk.

Sterfbed Napoleon, 5 mei 1821 De officier rechts van het bed, met de gebarende rechterarm, is generaal Charles-Tristan de Montholon (1828, door Carl von Steuben, Napoleonmuseum Arenenberg, Zwitserland).

Werd Napoleon vermoord?

Toen de Zweedse kaakchirurg en Napoleonbewonderaar Sten Forshufvud in 1960 een haarlok van de overleden keizer in een laboratorium liet onderzoeken, waren de poppen aan het dansen. De ontdekking van een bovenmatig grote hoeveelheid arsenicum gaf aanleiding tot allerlei complottheorieën, die tot op de dag van vandaag de kop opsteken. Het kon niet anders of Napoleon was langzaam vergiftigd door een van zijn metgezellen op Sint-Helena. Al snel werd gewezen naar generaal Charles Tristan de Montholon. Hij had zich willen wreken voor de relatie die Napoleon, naar verluidt, op het eiland was begonnen met zijn echtgenote. Mogelijk handelde hij ook uit geldnood, hetzij in opdracht van het Franse koningshuis of de Britse regering, hetzij om snel te beschikken over het hem door Napoleon in zijn testament toegezegde geldbedrag.

Daarnaast werd geopperd dat de groene kleurstof van het behang in Longwood arsenicum bevatte, dat als damp vrijkomt bij een hoge temperatuur en vochtigheid. Al deze theorieën zijn omstreden gebleven, maar waaraan Napoleon dan wel is overleden, staat niet vast. De bij de lijkschouwing aanwezige artsen kwamen uit op 'maagkanker', waaronder indertijd niet hetzelfde werd verstaan als nu. Tegenwoordig wordt meestal aangenomen dat Napoleon overleed aan een tot een tumor uitgroeide maagzweer.

Zie ook: Ben Weider en Sten Forshufvud, *Assassination at St. Helena revisited*, Wiley, 1995.

Gevangene Napoleon wordt op 8 augustus 1815 overgeroeid naar de Northumberland voor zijn laatste zeereis, naar Sint-Helena (gravure 1815, Royal Museums Greenwich).

Zolang de regering in Londen de oorlogstoestand tussen de Britse staat en het individu Napoleon liet voortbestaan, zou zij hem als krijgsgevangene mogen vasthouden.

Door hem deze status toe te kennen verviel het argument dat Napoleon zich vrijwillig onder de wetten van zijn Britse vijand had geplaatst, die inhielden dat niemand zonder veroordeling mocht worden opgesloten. Maar ook als krijgsgevangene wilde het kabinet in Londen 'generaal Buonaparte' niet op eigen bodem vastzetten. Bij voorkeur moest hij worden geïnterneerd op een zo ver mogelijk van Europa verwijderde plaats, waar de kans op ontvluchting of bevrijding minimaal was.

Sint-Helena

Een dergelijke locatie vond men op Sint-Helena. Dit eilandje, op zo'n 2000

'Dit is geen aangename verblijfplaats!'

(Napoleon toen hij Sint-Helena zag)

kilometer uit de kust van het huidige Angola, behoorde toe aan de East India Company en was strikt genomen dus geen Brits grondgebied. In ijltempo werd met de raad van bewindhebbers van de Company een overeenkomst gesloten waarbij het burgerlijk en militair bestuur over het eiland tijdelijk in handen kwam van een Britse generaal. De regering zou alle kosten voor haar rekening nemen die aan Napoleons verblijf waren verbonden en na diens dood zou het bestuur van het eiland weer aan de Company worden teruggeven. Op basis van deze juridische spitsvondigheden konden de vertegenwoordigers van Rusland, Oostenrijk, Pruisen en Groot-Brittannië op 2 augustus 1815 een overeenkomst sluiten waarin 'Napoleon Buonaparte' tot gevangene van de geallieerden werd verklaard en het kabinet in Londen carte blanche kreeg

om te bepalen waar en hoe hij werd opgesloten. Dit alles was overigens niet meer dan een formaliteit, want dat Napoleon naar Sint-Helena zou worden gedeporteerd, stond toen al vast. Twee Britse regeringsvertegenwoordigers hadden de ex-keizer hiervan al drie dagen eerder mondeling op de hoogte gesteld.

Dit bericht leidde bij hem tot een enorme woede-uitbarsting. Opnieuw drong hij erop aan als ambteloze en anonieme burger op het Engelse platteland te mogen leven. Zijn felle protesten, mondeling en schriftelijk, mochten evenwel niet baten. Samen met degenen die zijn gevangenschap wilden delen – adjudanten, kamerdienaren, huishoudelijk en keukenpersoneel – werd hij overgebracht naar het oorlogsschip Northumberland, dat in ruim twee maanden naar Sint-Helena zeilde.

Streng bewaakt

'Dit is geen aangename verblijfplaats!' liet Napoleon zich ontvallen toen hij half oktober de honderden meters hoge zwarte basaltrotsen van Sint-Helena zag opdoemen. Op dit eiland, ongeveer driekwart zo groot als Texel, zou hij de laatste vijfenhalf jaar van zijn leven in gevangenschap doorbrengen. Hij werd ondergebracht in het barakkencomplex Longwood, waar hij onder toezicht stond van de speciaal benoemde gouverneur van het eiland, generaal Hudson Lowe, die de geschiedenis is ingegaan als Napoleons cipier en kwelgeest. Deze reputatie is niet helemaal terecht. De gouverneur was integer, ijverig en plichtsgetrouw, maar ook uiterst achterdochtig, rigide en tactloos. Hierdoor botste hij voortdurend met de ex-keizer, die diens aanwezigheid niet kon verdragen. 'Men zou zijn koffie niet meer opdrinken wanneer de adem

Het gruwelijke 'C'-woord

Napoleons verblijf op Sint-Helena wordt uit onwetendheid of nonchalance vaak aangeduid als een ballingschap, niet alleen in de media, maar ook in historische publicaties. Formeel is dit onjuist. We spreken over ballingschap wanneer iemand gedwongen wordt zijn land van herkomst te verlaten en zich elders te vestigen, hetzij op basis van een juridisch vonnis of een politiek besluit, hetzij vanwege een gegronde vrees voor vervolging. Laatstgenoemde overweging bracht Napoleon er in juli 1815 inderdaad toe Frankrijk de rug toe te keren en asiel te zoeken in Engeland. De Britse regering weigerde hem echter de vrijheid van een balling op haar grondgebied. In plaats daarvan deporteerde zij hem als krijgsgevangene naar Sint-Helena. Hoewel deze vernederende status voor Napoleon onverteerbaar was, moest hij erin berusten. In de geschriften die hij op Sint-Helena met het oog op het nageslacht dicteerde, noemt hij zijn aanwezigheid op het eiland bij voorkeur een 'exil' (ballingschap), als eufemisme voor 'captivité' (gevangenschap). Zijn trots verhinderde hem het gruwelijke 'C'-woord in de mond te nemen. Velen van zijn aanhangers en bewonderaars zouden dit voorbeeld nadien in hun publicaties volgen om de onaangename werkelijkheid te verbloemen.

Longwood op Sint-Helena in 1817 (via Wikimedia Commons). Boven: Op Sint-Helena, met in de lucht de wolkenschimmen van het glorieuze verleden (door J. O. de Bréville, 1858-1931 (via Wikimedia Commons).

van zo'n man eroverheen is gegaan,' zo oordeelde hij over Lowe. Om te voorkomen dat Napoleon ontsnapte of zou worden bevrijd, bevonden zich niet minder dan 500 officieren en 2300 soldaten op het eilandje. In Longwood beschikte een steeds voor een bepaalde termijn aangewezen kapitein over een eigen kamer. Hij moest over alles wat hier voorviel aan Lowe rapporteren en diende tweemaal per dag vast te stellen of 'generaal Buonaparte' nog aanwezig was. Deze ordonnansofficier moest Napoleon bovendien begeleiden wanneer hij zich buitenshuis begaf. Verder liet de gouverneur zijn gevangene op afstand bewaken: langs alle toegangswegen en op alle heuveltoppen werden schildwachten geplaatst. Tegelijkertijd

controleerde de Britse marine nauwgezet alle scheepvaartbewegingen in de zuidelijke Atlantische Oceaan en voeren twee fregatten onophoudelijk, dag in dag uit, in tegengestelde richting rondom het eiland.

Deportatie

Op Sint-Helena was Napoleon de uitzonderlijk goed bewaakte gevangene van Europa. Toen hij zich in 1815 in handen stelde van de Britten, schatte hij de situatie verkeerd in: hij gokte op hun grootmoedigheid, maar gokte mis. Van asiel in Engeland kon geen sprake zijn. Was de regering in Londen in 1814 al weinig geneegen deze oorlogszuchtige onruststoker vrij te laten rondlopen, na zijn kortstondige terugkeer op de Franse troon, tussen

Elba en Waterloo, was het Britse kabinet daar mordicus tegen. Het zocht en vond de juridische gronden om hem zo ver mogelijk verwijderd van de bewoonde wereld veilig op te sluiten. Het verblijf op Sint-Helena was met andere woorden, een deportatie, een levenslange gevangenisstraf ter vergelding van Napoleons agressie en ter voorkoming van nieuw geweld.

Jos Gabriëls is als senior onderzoeker verbonden aan het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis in Amsterdam.

VERDER LEZEN

- **Frank Giles**, *Napoleon Bonaparte. England's Prisoner*, Constable, 2001